

-mAktA, -mAdA ŞİMDİKİ ZAMAN EKLERİ ÜZERİNE

Yard. Doç. Dr. Kâzım KÖKTEKİN

“Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir.”

ATATÜRK

Türkçe gibi harekete dayalı bir dilde fiil ve fiilin zamanı çok önemlidir. Bir kılış veya oluş kesinlikle bir zaman diliminin içinde gerçekleşecektir. Türkçe söz dizimi açısından da fiile dayalı bir dil olduğu için, yüklem Türkçenin söz diziminde asıl unsur olarak karşımıza çıkar ve yüklem Türkçede hemen her zaman bir zamana bağlı olarak bir fiille birlikte oluşur. Bu fiil bir veya iki zamanda, basit bir fiil olabileceği gibi, bileşik bir fiil, düşmüş veya düşmemiş ek fiil (i-fiili), fiil + sıfat-fiil veya isim-fiil de olabilir. Ek fiilin isim cümlelerinde kullanıldığında çoğu kez düştüğünü görmekteyiz. Bu durum zaman zaman fiil cümlelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Türkçe bir cümle ister isim cümlesi, ister fiil cümlesi olsun kesinlikle bir zamana veya kipe bağlıdır. Eğer bir cümlede bu zaman ve kip verilmezse tam bir yargıya varılamamış olur.

Birçok dilde olduğu gibi, Türkçede de temelde üç ana zaman vardır. Bunlar geçmiş, hâl/geniş, gelecek zamandır. Bu zamanlar, gelişmiş dillerde görüldüğü gibi, Türkçede de belirginleştirilmek amacıyla daha detaylı bir duruma getirilmiştir. Meselâ: Türkçede geçmiş zamanın anlatılan geçmiş zamanı ve görünen geçmiş zamanını oluşturularak ayrıntılı hâle getirilmesi gibi. Bugün, dünya dili durumuna gelmiş olan İngilizcede de temelde üç zaman vardır: past tense, present tense ve future tense. Yaygın olarak kullanılan dillerden Fransızcada *passé composé* (geçmiş), *présent* (şimdiki), *futur* (gelecek), Almandada *perfect* (geçmiş), *Präsens* (şimdiki), *futur* (gelecek), Rusçada *прошедшѣе врѣмя* (geçmiş), *настоящѣе врѣмя* (şimdiki), *будущѣе врѣмя* (gelecek), Arapça ve Farsçada *mazi* (geçmiş), *muzâri* (şimdiki/geniş), *müstakbel* (gelecek) gibi ana zamanlar vardır. Yine bu ana zamanların her biri, Türkçede olduğu gibi kendi içinde daha küçük dilimlere ayrılmaktadır.

Zaman terimi, dil bilimi ve dil bilgisi terimleriyle ilgili eserlerde, “çekimli fiilin karşıladığı kılış veya oluşun içinde geçtiği zaman dilimi”¹, “fiilin belirttiği

*Türk Dili, S.: 594, Haziran 2001, s. 634-638.

¹ Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 177.

sürenin çeşitli parçalarını bildiren kategori ve bu kategoriye bağlı olarak ortaya çıkan alt bölümlerden her biri"², "eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dil bilgisel bölümlerini belirten ulam ve bu ulama bağlı olarak ortaya çıkan alt ulamlardan her biri"³ biçimlerinde tanımlanır.

Fiillerde zamanları ifade etmek, göstermek, belirtmek için fiilin kök veya gövdesinin üzerine çeşitli ekler getirilir. İşte bu ekler fiilin olduğu, ortaya çıktığı zamanı göstermektedir. Bu eklerden ikisi de -mAktA, -mAdA ekleridir. Bu eklerden -mAktA, günümüzde gerek yazılı anlatımda, gerekse sözlü anlatımda sık sık karşılaştığımız bir şekildir. -mAdA ise -mAktA'ye göre seyrek kullanılan bir ektir. Ancak ne yazık ki standart Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarının pek çoğunda, bu eke ya hiç ya da gerektiği kadar yer verilmemiştir. Bu duruma Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz "...Bu yüzden, Türkçede bir fiil çekiminin varlığını tartışmak yerine, bir fiil çekimi tablosu oluşturmak ve bir çeşit şimdiki zaman olan "gel-mek+te+yim..." gibi kuruluşlara bu tabloda yer vermemek bütün dil bilgisi kitaplarımızın ortak yanıdır."⁴ biçiminde dikkat çekmektedir.

-mAktA, -mAdA şimdiki zaman eklerinin dil bilgisi ve dil bilimi terimleri sözlüklerinde ve dil bilgisi kitaplarındaki durumuna gelince: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, şimdiki zaman kipi maddesini verirken sadece (I)yor ekini vermiş, -mAktA, -mAdA eklerine yer vermemiştir.⁵ Prof. Dr. Berke Vardar yönetiminde hazırlanan eserde, şimdiki zaman eki olarak sadece -yor eki verilir ve "Türkçede şimdiki zaman -yor ekinin eylem kök ya da gövdesine getirilmesiyle oluşturulur."⁶ denilir. Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu da eke yer vermemiş ve sadece (I)yor ekini vermekle yetinerek şimdiki zaman için "Fiilin belirttiği kılış veya oluşun, içinde bulunulan zamanda yapılmakta ve devam etmekte olduğunu bildiren zaman" bilgisini vermiştir.⁷

Dil bilgisi kitaplarında da durum farklı değildir. Bazı dil bilgisi kitaplarımız şimdiki zamanın bu ekine yer verirken bazıları hiç yer vermemiştir.

Tahsin Banguoğlu eke "Kimde hâlinde bir mastar olan -mek-te üremesi sıfat fiil anlatımı kazanmış olup cevher fiili ekleri olarak -iyor kipine rakip bir sürmekte hâl kipi (présent duratif) yaratmak istidadını gösteriyor (bilmekte-

² Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1989, s.165.

³ Prof. Dr. Berke Vardar yönetiminde, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1988, s. 236.

⁴ Dr. Efrasiyap Gemalmaz, "Dil bilimi ve Dil bilgisi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 517, s. 84

⁵ Korkmaz, *age*, s. 142-143.

⁶ Vardar, *age*, s. 196.

⁷ Topaloğlu, *age*, s. 137.

yim, bilmekte-sin bilmekte vb.). “Uslan ey dil, uslan artık ihtiyar olmaktadır”⁸ biçiminde, M. Kaya Bilgegil ekle ilgili olarak “Mamañih eskilerin “siga-yı istismar” dedikleri ve başlamış bir eylemin devamını ifade eden -mekte, -makta, -mada, -mede ekleriyle de şimdiki zaman teşkil edilir: Bu takdirde, söz konusu eklerden ahenge uyanını filin kök veya gövdesine ek filin, eyleme özne olacak şahsı arasına yerleştirmek kâfidir: Yaz(makta)yım, otur(makta)sınız gibi.” biçiminde yer vermiştir.⁹ Haydar Ediskun ise şimdiki zamanın bu şekli için şu bilgileri verir: “-mekte biçimi de şimdiki zaman anlamı verir: (Şimdi) okuyorum veya okumaktayım... Fakat yor’lu şimdiki zaman ise eylemin başlamadığını, -mekte’li şimdiki zaman ise eylemin kesin olarak başladığını gösterir ki bu önemli bir ayrılıktır. “Saat üçte gidiyorum” denildiği hâlde “Saat üçte gitmekteyim” denemez.

Şimdiki zamandan sonra sanmak, saymak (=addetmek), bilmek (=sanmak) gibi kesin yargılara dayanmayan fiillerden biri gelirse, şimdiki zaman -mekte olduğu ya da -eceği ortacı gibi düşünülmüş olur: “Biz, seni İstanbul’a gidiyor biliyorduk” gibi.¹⁰ -mAktA, -mAdA şimdiki zaman ekine, Üniversiteler İçin Türk Dili adlı eserinde yer vermiş olan Prof. Dr. Muharrem Ergin “Bugün ikinci bir şimdiki zaman şekli daha vardır. Bu da iki fiil isminin lokatifleriyle yapılan şimdiki zamandır:

al-maktayım	al-maktayız
al-maktasın	al-maktasınız
al-maktadır	al-maktadırlar

-mAktA yerine daha az olarak -mAdA de kullanılmaktadır: gez-medeyim, gez-medesin gibi.

Bu iki çeşit şimdiki zaman arasında iki fark vardır:

1- -mAktA şimdiki zamanı konuşma dilinde pek kullanılmaz. Yazı dilinde kalmaktadır.

2- -yor şimdiki zamanı başlamamış, uzak şimdiki zaman da bildirir: Yarın geliyorum misalinde olduğu gibi. -mAktA de ise başlamış bir yakın, mutlak şimdiki zaman ifadesi vardır. Meselâ biraz sonra gelmekteyim diyemeyiz, gelmekteyim diyorsak hareket başlamıştır.”¹¹ Ergin hemen hemen aynı bilgileri Türk Dil Bilgisi adlı eserinde de vermiştir.¹² Ergin, bu iki şimdiki zaman arasın-

⁸ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara 1986, s. 451-452.

⁹ M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul 1984, s. 265.

¹⁰ Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1992, s. 178.

¹¹ Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul 1987, s. 323.

¹² Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1982, s. 295-298.

daki farkları belirterek konuya açıklık kazandırmıştır.

Yard. Doç. Dr. Ertuğrul Yaman ile Okt. Mehmet Köstekçi'nin hazırladıkları *Üniversiteler İçin Örneklî-Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon* adlı eserde -mAktA, -mAdA şimdiki zaman ekine Ergin'in verdiği bilgileri tekrarlayan mahiyette, kısa da olsa yer vermişlerdir.¹³

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, *Türkçe El Kitabı 1*¹⁴, Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi*¹⁵, Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*¹⁶, Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*¹⁷, Neşe Atabay, Dr. İbrahim Kutluk, Sevgi Özel (Yöneten ve Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Doğan Aksan) *Sözcük Türleri*¹⁸ ve Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*¹⁹ adlı eserlerinde fiil çekimi konusunu ele alırken, şimdiki zaman çekiminde sadece -yor ekine değinmişler, -yor ekiyle şimdiki zaman çekimi yapmışlar, -mAktA, -mAdA ekine yer vermemişlerdir.

Eke yapı olarak baktığımızda, ekin bir mastar eki olan -mAk, -mA ile ismin hâl eklerinden bulunma hâli ekinin (+dA, +tA) birleşmesiyle ortaya çıktığını görüyoruz. Türkçenin tarihî seyrine baktığımızda da mastar ekinin bazı hâl eki ve diğer ek ya da kelimelerle birleşmesinden başka eklerin de ortaya çıktığı görülür. Meselâ -madın, -medin/-mAdAn zarf fiil eki, -mAk kerek/gerek gereklik kipi, -mAklik isim yapım eki gibi. Janos Eckmann -mAktA ekinin bir partisip eki olduğunu kabul eder. *Çağatayca El Kitabı*'nda -makta Partisibinden Yapılan Kipler başlığı altında “-makta, -mekte gelişmiş şekli+ fail: Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi, fakat ondan daha seyrek olarak, bitmemiş, devam etmekte olan bir harekete işaret etmek için kullanılır. Sadece geniş ve geçmiş zamanlarla ilgilidir” demiş ve Çağatayca da kullanıldığını gösteren mén asa cännü fedâ etmekte “Ben canımı onun yoluna feda etmekteyim” (Baykara Divanı 253:7), ba‘zî çadırlar tikilip, ba‘zî tikilmekte edi “Bazı çadırlar dikilmiş, bazıları (da) dikilmekteydi” (B. İlm. 410: 10) gibi örnekler de vermiştir.²⁰

Tahsin Banguoğlu da tasvir fiil ve sıfat-fiillerin bildirme kipine temel oldu-

¹³ Yard. Doç. Dr. Ertuğrul Yaman, Okt. Mehmet Köstekçi, *Üniversiteler İçin Örneklî-Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon*, Ankara 2000, s. 110.

¹⁴ Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, *Türkçe El Kitabı 1*, Kayseri 1994, s. 113.

¹⁵ Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 64-65.

¹⁶ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Ankara 1979, s. 278-279.

¹⁷ Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul 1996, s. 91.

¹⁸ Neşe Atabay, Dr. İbrahim Kutluk, Sevgi Özel (Yöneten ve Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Doğan Aksan), *Sözcük Türleri*, Ankara 1983, s. 242-243.

¹⁹ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara 1995, s. 219-220.

²⁰ Janos Eckmann, *Çağatayca El Kitabı* (çev. Günay Karaağaç), İstanbul 1988, s. 134.

ğunu söyler ve -ecek, -acak, -dI/-tI ve (bil-e yorur>biliyor) örneklerini verir.²¹ Gerçekten de pek çok zaman ekinin (geniş, geçmiş, gelecek, şimdi) başlangıçta sıfat-fiil eki olarak kullanıldığını, daha sonra zaman eki olarak kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Bütün bunlardan yola çıkarak -mA+k+tA, -mA+Ø+dA şimdiki zaman ekinin de sıfat-fiil kaynaklı bir ek olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüzde ekin kullanım sıklığının, hem konuşma dilinde, hem de yazı dilinde giderek arttığını görmekteyiz. Çekim olarak da ekin şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekime girdiği görüyoruz:

çalışmaktayım	çalışmaktayız
çalışmaktasın	çalışmaktasınız
çalışmakta (dır)	çalışmaktalar (dırlar)
çalışmadayım	çalışmadayız
çalışmadasın	çalışmadasınız
çalışmada (dır)	çalışmadalar (dırlar)

Şimdiki zamanın bu şeklinin olumsuz gövdelerle oluşturulabildiği gibi birleşik zamanlarla da kullanıldığı görülmektedir: çalışmamaktayım, çalışmamadayım, çalışmaktaydım, çalışmadaydım, çalışmaktaymışsın, çalışmadaymışsın, çalışmaktaysa, çalışmadaysa... gibi.

Sonuç olarak, genelde, eylemin bir süre önce başladığını, içinde bulunulan anda devam ettiğini ve bir süre daha devam edeceğini belirten şimdiki zaman ekleri -mAktA, -mAdA'nin tarihî olarak Çağatayca kullanılmaya başlandığını, günümüzde hem konuşma hem de yazı dilinde sıklıkla kullanıldığını, Ergin'in de ifade ettiği gibi -yor ve -mAktA, -mAdA eklerinin arasında birinin uzak şimdiki zamanı belirttiği, diğerinin yakın, kesin şimdiki zamanı ifade ettiğinin Türkçe öğrenen ve öğreten herkes için gerekli olduğunu söylememiz gerekir. Ayrıca, bu yapı bir ek ve bu ekler de Türkçede ve özellikle de yazı dilinde kullanılıyorsa, diğer zaman ekleri gibi düşünülmeli ve bu eklere Türkçe dil bilimi ve dil bilgisi kitaplarında yer verilmelidir.

²¹ Banguoğlu, *age*, s. 442.